Angela GRĂDINARU

VALORI SEMANTICO-STILISTICE ALE PARONIMIEI

Redimensionarea paronimiei din această perspectivă e motivată de existenţa *paronomazei*, figură de stil ce are la origine asocierea într-un context a două paronime pentru a obţine un anumit efect stilistic. Spre deosebire de lingviştii, care au studiat paronimele din punctul de vedere al Imaginarului Lingvistic (atracţia paronimică neintenţionată), alţii au studiat atracţia paronimică intenţionată. În aceste cercetări este pusă în evidenţă importanţa *atracţiei paronimice* pentru stilistică şi îndeosebi pentru crearea jocurilor de cuvinte, discursului paremiologic, discursului repetat şi discursului aforistic.

Diversitatea modalităţilor de tratare a *paronomazei* denotă faptul că studiul *paronomazei* nu poate evita existenţa unor controverse. Majoritatea cercetătorilor consideră paronomaza o figură de stil (P. Dupré, O. Ducrot, J. Marouzeau, J. Dubois, J. Colin, N. Corlăteanu, I. Manole, V. Marin). Unii savanţi pun accentul pe distincţia semantică a cuvintelor ce constituie *paronomaza* (P. Dupré, O. Ducrot), alţii pe asemănarea formală. Nu e lipsit de relevanţă, în acest context, să amintim că unii lexicologi consideră că prin întrebuinţarea paronimelor în scopuri expresive, adică prin asocierea lor intenţionată într-o frază, autorii obţin figura de stil cu numele de *paronomază*, iar pentru alţi cercetători este vorba despre orice apropiere fonetică, fie ea şi întâmplătoare: apropierea cuvintelor *chat* şi *rat* în proverbul *A bon chat bon rat* constituie ceea ce retorica veche numeşte paronomază, a nu se confunda cu paronimele [1, p. 424].

Valorificând stilistic paronimele, autorul de mesaje, preocupat atât de ceea ce comunică, cât şi de felul în care comunică, asociază intenţionat într-un context două paronime, sporind astfel potenţialul expresiv al comunicării: *amantes sunt amentes; dum spiro spero; on nous inflige des désirs qui nous affligent*. **Paronomaza** este un procedeu efectiv de producere a unui mesaj (text) special, trecut prin prisma subiectivităţii emiţătorului a cărui intenţie reală este de a accentua mai puternic individualitatea mesajului, a potenţa originalitatea gândurilor ce îl alimentează, a spori încărcătura lor sentimentală. Pornind de la un fenomen lingvistic concret, neutru

BDD-A20777 © 2006 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:59:07 UTC)

din punct de vedere stilistic, emitentul exploatează paronimele pentru a comunica, prin intermediul asocierii lor, idei, sentimente, efecte comico-satirice. Pusă în rolul de captare a atenţiei destinatarului, scopul paronomazei este să impresioneze.

Pentru intensificarea valenţelor stilistice ale comunicării, virtualul paronimic poate fi actualizat în discursul aforistic: „Quand madame et demoiselle Grandet étaient bien endormies, venait le vieux tonnelier choyer, caresser, **couver, cuver**, celer son or" (H. de Balzac, **Eugénie Grandet**, p. 59). Proza apelează la paronime datorită sensurilor speciale care pot fi actualizate de receptor. În funcţie de contextul utilizării lor, gama efectelor produse este largă (umor, comic, sarcasm).

Datorită trăsăturilor sale pertinente (valoarea emfatică, ritmul sonorităţilor, repetarea silabelor identice, caracterul lapidar, funcţia mnemonică), *paronomaza* este deseori utilizată în epigrame, comedii, poezii, poveşti etc. Deseori paronimele sunt utilizate din nevoia unei coincidenţe fonice la sfârşitul unei unităţi ritmice. Pentru a argumenta acest punct de vedere, citǎm următoarele exemple:

„Zici că ai lăsat *fumatul,*
Dar se miră întreg satul
Că deşi l-ai lepădat
Vii la lucru *afumat*"
(Gr. Drăgan,
Între patru ochi, p. 14).

„Cât de strâmb vrei să *şezi,*
dar vorba dulce s-o *aşezi*"
(E. Tarlapan,
Buturuga mică, p. 41).

„Judecata e *oloagă* când lipseşte în cap o *doagă*"
(E. Tarlapan,
Buturuga mică, p. 45).

„Eva e fără ripostă
Coasta care ne cam *costă*"
(E. Tarlapan,
Buturuga mică, p. 129).

Din exemplele citate rezultă că majoritatea autorilor dau prioritate enunţurilor laconice. Forma laconică a paronomazelor – care includ modele de fraze cu trăsături structurale şi semantice specifice – devine instrument de creare a *discursului repetat. Discursul repetat* cuprinde tot ceea ce în vorbirea unei comunităţi se repetă într-o formă mai mult sau mai puţin identică, discurs deja construit sau combinare mai mult sau mai puţin fixă, ca fragment, lung sau scurt a „ceea ce s-a spus deja" [2, p. 258].

De exemplu, o ironie usturătoare a fost realizată de Camil Petrescu atunci când s-a referit la

BDD-A20777 © 2006 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:59:07 UTC)

criticii care considerau că romanul **Patul lui Procust** ar fi avut iniţial titlul de **Patul lui Proust** – după numele scriitorului francez din care s-ar fi inspirat, şi la care autorul ar fi adăugat un „c”, iniţiala prenumelui său. Romancierul răspunde acestor critici folosind o glumă: „Cine lansează această neghiobie este un **Proust** fără un «u»”. [3, p. 348].

Un alt exemplu de ironie, bazat pe jocul paronimic, ni-l oferă George Enescu. Aflându-se în anul 1936 în oraşul Buzău pentru un concert şi observând că publicul îşi pierduse răbdarea, celebrul violonist a intervenit astfel: „Rog publicul să nu-şi piardă răbdarea, căci **verba volant, scripca manet**”, făcând aluzie la dictonul latin „**verba volant, scripta manent**” (cele rostite zboară, cele scrise rămân). George Enescu a vrut să sugereze ideea că vorbele trec, n-au valoare, în timp ce scripca lui şi muzica de calitate rămân şi pentru posteritate.

Discursul repetat poate fi un citat: repetarea unor fragmente de texte – literare sau altele, al căror context original este recunoscut ca atare. Astfel, dacă spunem *Et Dior créa la femme* (publicitate pentru o linie de produse cosmetice) ne referim la un citat din biblie *Et Dieu créa la femme*; *Tout est bain qui finit bien* (publicitate) ne referim la proverbul *Tout est bien qui finit bien*, iar citatul *Les petits visseaux font les grandes lumières* se referă la proverbul *Les petits ruisseaux font les grandes rivières*. Toate aceste exemple reprezintă un discurs prefabricat bazat pe jocul paronimic. Aceste citate (discurs repetat) fac aluzie la un anumit text şi acest text concret poate fi parţial variat.

E cazul să menţionăm că paronimele sunt foarte productive în crearea enunţurilor paremiologice (proverbe, zicători, aforisme). Enunţurile paremiologice în care sunt utilizate paronimele pentru a crea figura de stil „paronomaza” sunt structuri propoziţionale care comportă un mesaj complet. Autonomia semanticii proverbului este direct legată de structura sa lingvistică: enunţul paremiologic este un sistem sintactic, semantic şi pragmatic, prin urmare fără raport deictic cu enunţiatorul sau cu circumstanţele enunţării. În proză, după cum am văzut din exemplele anterioare, poate fi identificat un număr mare de combinări stilistice posibile, o gamă destul de vastă de timpuri verbale susceptibile să exprime omnitemporalitatea şi o mare libertate de alegere a figurilor retorice şi a mijloacelor argumentative.

După cum s-a menţionat, concizia este prima trăsătură

BDD-A20777 © 2006 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:59:07 UTC)

distinctivă a paronomazelor în enunţul paremiologic. Caracterul lor lapidar constituie cel mai important mijloc mnemotehnic care le caracterizează. Ritmul, rima şi forma laconică a enunţurilor paremiologice (care conţin paronomaza) facilitează procesul de memorizare. Paronimele utilizate în proză sunt mai puţin concise decât în proverbe.

Trăsătura structurală şi stilistică cea mai importantă a proverbului (ce conţine paronomaza) este organizarea sa binară. Forma binară poate rezulta din juxtapunerea a două propoziţii principale:

a) două propoziţii complete:

- *L'homme propose et Dieu dispose → N1V1, N2V2*

b) două propoziţii eliptice: N1, N2.

- *Femme boniche femme potiche.*
- *Le signe et le singe.*
- *A tout seigneur tout honneur.*

Din exemplele citate rezultă că structura paronomazelor poate fi eliptică (cu o sintaxă incompletă, dar cu un mesaj complet). La prima vedere frazele eliptice par să necesite adăugarea altor cuvinte pentru a completa sensul lor. Dar cuvintele adăugate nu vor putea completa niciodată „sensul" unui enunţ, dacă prin „sens" se subînţelege obiectul-semnificat. Obiectul-semnificat este mereu în afara cuvintelor, şi nu în interiorul cuvintelor. Acest obiect-semnificat este în situaţia enunţării, şi nu în enunţ. Structurile eliptice caracterizează mai degrabă paronomazele utilizate în proverbe, jocuri de cuvinte, decât cele utilizate în proză. Paronomaza, graţie caracterului său lapidar şi sonorităţii sale cvasiidentice, se găseşte într-un raport asimetric cu conţinutul promovat.

c) propoziţie relativă fără antecedent în funcţie de subiect:

- *Qui se ressemble s'assemble.*
- *Qui s'excuse s'accuse.*
- *Qui peu endure peu dure.*

d) Majoritatea proverbelor (ce conţin paronomaza) nu exclud existenţa modelelor lingvistice fixe: N1–V–N2.

- *Nourriture passe nature.*
- *Patience passe science.*

Trăsăturile formale sunt la fel de importante ca şi cele stilistice. Majoritatea enunţurilor paremiologice sunt enunţuri metaforice. Aceste enunţuri conţin diverse valori ilocutorii, cea mai frecventă valoare fiind cea de avertisment.

În ceea ce priveşte funcţionarea semantică a paronomazelor, unii autori susţin că proverbul are în general un sens diferit de cel al propoziţiei care îl vehiculea-

BDD-A20777 © 2006 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:59:07 UTC)

ză. Se distinge astfel: 1) un sens „propoziţional” (interpretarea literală a propoziţiei care constituie proverbul), 2) un sens „referenţial” (sensul metaforic care denumeşte o clasă de situaţii); 3) un sens „funcţional” (valorile pragmatice).

Unii lingvişti optează pentru teoria „Sensului care nu depinde de structura compoziţională”. De exemplu: „Les oiseaux de même *plumage* s’assemblent sur le même *rivage*” (cei de o pană se aseamănă). Semnificaţia acestui proverb nu se deduce din semnificaţiile elementelor sale, ci din combinarea lor gramaticală. Aceste lexeme nu sunt utilizate cu sensul lor propriu. Raportul dintre sensul literal şi sensul metaforic al proverbului este interpretat ca o legătură etimologică, deseori nemotivată sau totalmente pierdută. Într-adevăr, în „Les oiseaux de même *plumage* s’assemblent sur le même *rivage*” nu e vorba nici de „plumage” şi nici de „rivage”, ci de relaţia dintre imagine şi sens (perfect comprehensibilă). În sincronie, enunţul paremiologic are fără îndoială un sens global convenţional. Acest sens este deseori transparent, precis, pentru că el deviază direct de la sensul literal, care este compoziţional şi, prin urmare, inteligibil.

Respectiv, proverbul denumeşte o situaţie arhetipică şi nu cere să fie interpretat de fiecare dată când este utilizat în discurs. Locutorii sunt capabili să utilizeze corect paronomazele, ceea ce înseamnă că sensul funcţional al acestor enunţuri este clar, chiar dacă referentul este greu de formulat. Se consideră că structura semnificantului indică structura semnificatului.

Cvasiidentitatea formală dintre cuvinte constituie baza unui alt procedeu discursiv, cel al jocurilor de cuvinte. *Dicţionarul Robert* defineşte jocul de cuvinte ca „o aluzie amuzantă fondată pe echivocul cuvintelor care au o asemănare fonetică, dar sensuri diferite”.

Fertilitatea paronimiei se reliefează în crearea jocurilor de cuvinte bazate pe:

1. **Înlănţuirea prin paronimie**:

- L’eau *coule,* mais d’ici rien ne *découle* pas.
- C’est un quartier *populeux,* mais il n’est pas *populaire*.
- Avec son cœur *vide* il est l’homme le plus *avide*.
- La pierre *angulaire* ne doit pas être *anguleuse*.

2. **Jocurile de cuvinte prin substituţie.**

Aceste jocuri sunt cele mai productive în limba franceză. Ele constituie principiul calambururilor. *Calamburul* este un enunţ

BDD-A20777 © 2006 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:59:07 UTC)

conţinând unul sau mai multe elemente a căror plurivocitate a fost intenţionat exploatată de emiţătorul său [4, p. 25].

Calamburile paronimice sunt cele care exploatează pronunţarea aproape identică a mai multor termeni: „Avoir son *dit* et son *dédit*"; „Mieux vaut moineau en *cage* que poule d'eau qui *nage*". Există calambururi a căror plurivocitate poate fi exploatată implicit şi explicit. În primul caz e vorba despre calambururi *in absentia*: „Entre deux mots il faut choisir le moindre" – în care cuvântul „les mots" presupune un alt cuvânt „les maux". În al doilea caz, este vorba de calambururi *in praesentia*: „Traduttore, traditore" – termenii paronimi cu care se joacă sunt concurenţi.

Există câteva funcţii datorită cărora jocurile de cuvinte îşi actualizează valoarea în literatură sau în presă:

1) funcţia metalingvistică

Jocurile de cuvinte au o funcţie metalingvistică, pentru că ele constituie o utilizare intensivă a limbajului (ele exploatează intenţionat polisemia, omonimia, paronimia). Expresia „farce pas très cathodique" evocă imediat adjectivul paronim „catholique".

2) funcţia poetică

Jocurile de cuvinte constituie un mijloc de comunicare. Dacă mesajul vehiculat de jocul de cuvinte are scopul de a amuza, de a şoca locutorul, atunci intervine funcţia numită de R. Jakobson poetică.

Aceste efecte le regăsim în titluri, publicitate:

- „Le crépuscule des *cieux*", titlul unui articol (calambur paronimic *in absentia* „Le crépuscule des dieux").
- „*De Nevers* à l'aube" numele unui festival al filmelor de scurtmetraj de la Nevers (calambur paronimic *in absentia* Nevers / neuf heures).

3) funcţia ludică

Jocul de cuvinte manipulează forma scrisă sau orală a cuvintelor (semnificaţia lor), pe care le deformează, mai mult sau mai puţin explicit, în raport cu norma.

Exemplele anterioare demonstrează că una din proprietăţile jocului de cuvinte este de a fi concis, de a evita o explicaţie. Majoritatea jocurilor de cuvinte (la baza cărora se află atracţia paronimică) sunt fondate pe referinţa implicită la un proverb, un eveniment etc. (ele conţin o aluzie, un sens ascuns): „*Le mail* est mort, vive le *mèl!*" / „Le roi est mort, vive le roi".

În exemplele care urmează, selectate din Academia Caţavencu, termenii nu sunt paronimi de-

BDD-A20777 © 2006 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:59:07 UTC)

cât formal. În absenţa criteriului funcţional ei nu pot fi consideraţi cu adevărat paronime, deoarece nici un vorbitor nu stabileşte vreo legătură. Ca atare, confuzia dintre ei este exclusă şi tocmai de aceea folosirea unuia în locul celuilalt este neaşteptată, de unde elementul surpriză – generator de umor: *Un popă cu naosul roşu. Cloana Chiriţa. Taxi pe valoare adăugată. Paragini aurii. Codrul bunelor maniere.*

În exemplele citate, paronimul înlocuit este deductibil din contextul lexical, care, de cele mai multe ori, este o expresie ce trimite la un cu totul alt sens şi care, prin contrast cu termenul folosit, generează umorul: un popă cu nasul roşu; coana Chiriţa; taxă pe valoarea adăugată; pagini aurii; codul bunelor maniere.

Prin urmare, importanţa necesităţii de a studia paronomaza, mai ales pentru cei preocupaţi de explicarea raportului dintre expresie şi gândire, este incontestabilă.

La finele acestor consideraţii privind valorile stilistice ale paronimiei, ne exprimăm convingerea că paronomaza devine o sursă sigură de îmbogăţire a mijloacelor de exprimare a unui conţinut de gândire şi pune în relief funcţia de ordin expresiv a paronimiei.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. Le Robert, *Dictionnaire des difficultés du français*, Paris, 1918.

2. Coşeriu, Eugen, *Lecţii de lingvistică generală*. Traducere din spaniolă de Eugenia Bojoga; Editura ARC, Chişinău, 2000. 300 p.

3. Apud. Felecan, Nicolae, *Dicţionar de paronime*, Editura Coresi, Bucureşti, 1996. 359 p.

4. Henry, Jacqueline, *La traduction des jeux de mots*. Editura Presses Sorbonne Nouvelle, Paris, 2003. 297 p.

BDD-A20777 © 2006 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:59:07 UTC)